

Odmevi Murkovih raziskav v homeroslovju

Kajetan Gantar

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3,
SI 1000 Ljubljana, kajetan.gantar@siol.net

Murko je dobival prve spodbude za raziskave ljudske epike balkanskih guslarjev najbrž že v nižji ptujski gimnaziji. V letih 1912/13 je odšel na prve terenske raziskave epike južnih Slovanov in objavil izsledke, ki so zbudili pozornost med homeroslovci, najprej pri Avstrijski akademiji znanosti, nato še v francoščini (v Parizu). Po njegovih sledih sta se v letih 1937 in 1950/51 napotila v Jugoslavijo profesorja M. Parry in A. B. Lord s Harvarda, utemeljitelja literarno-teoretske smeri *oral poetry*. Čeprav se Murko sam ni neposredno posvečal Homerju in večkrat tudi kritiziral takratni skoraj privilegirani status klasične filologije na nemških in ruskih univerzah, si je kot pionir sistematičnih raziskav ustne epike zagotovil ime na prvih straneh takšnih standardnih priročnikov, kot je Leskyjeva *Geschichte der griechischen Literatur*.

Ključne besede: klasična filologija, Homer, guslarji, ep, rapsodija, ustno pesništvo, von Hartel

Erste Anregungen zur Erforschung der südslawischen Volksepik hat Matija Murko wahrscheinlich schon als Schüler der unteren Klassen des Gymnasiums in Pettau (Ptuj) erhalten. In den Jahren 1912/13 hat er sich zum ersten Mal für die Erforschung der Volksepik entschieden und sich ins deren ursprüngliches Gebiet begeben. Seine Forschungsergebnisse wurden zunächst in den Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften veröffentlicht und haben bald die Aufmerksamkeit der Homerforscher erweckt. Noch größer wurde das Interesse an Murko, als Resultate seiner Forschung in Paris publiziert und somit auch in französischer Sprache zugänglich wurden. Angeregt durch die Forschung Murkos haben sich in den Jahren 1937 und 1950/51 zwei amerikanische Harvard-Professoren nach Jugoslawien begeben: Milman Parry und Albert B. Lord, die als Begründer der literaturtheoretischen Richtung der sog. oral poetry berühmt geworden sind. Obwohl sich Murko selbst nie unmittelbar mit der Homerforschung auseinandersetzte und manchmal den beinahe privilegierten Status der klassischen Philologie an den damaligen österreichischen, deutschen und russischen Universitäten kritisierte, hat er sich mit seinen Pionierleistungen auf dem Gebiet der systematischen Erforschung der mündlichen Volksepik einen Namen verschafft; er wird sogar in den ersten Kapiteln mehrerer Standardhandbücher erwähnt, etwa in der in mehrere Sprachen übersetzten *Geschichte der griechischen Literatur* von Albin Lesky.

Schlüsselwörter: klassische Philologie, Homer, Guslar, Epos, Rhapsodie, mündliche Poesie

O našem štajferskem rojaku in učenjaku Matiji Murku sem marsikaj slišal že v svojih dijaških letih. Moj birmanski boter je bil Franc Kotnik (1882–1955), očetov prijatelj, znani narodopisec, ki je v začetku prejšnjega stoletja, v letih 1902–1907, študiral slavistiko na graški univerzi, torej ravno takrat, ko je Murko tam nastopil svojo prvo redno profesuro. Moj oče, ki je bil po stroki slavist iz prve generacije ljubljanske slavistike, se je z mojim botrom večkrat pogovarjal o Murku in o graški reviji *Wörter und Sachen* in zlasti o Murkovih seminarjih, kjer je Kotnik kot eden prvih in najzvestejših Murkovih učencev dobival veselje in spodbude za zbiranje, zapisovanje in raziskovanje slovenskega narodopisnega gradiva. Večkrat sta se rada pogovarjala o razlikah med ljubljansko in graško slavistiko. Kotnik je štiri pionirje ljubljanske slavistike (Nahtigala, Ramovša, Prijatelja in Kidriča) sicer visoko cenil, nekoč pa je, kot se še danes dobro spominjam, k temu dodal: »Ampak graška slavistika je imela dvoje, česar ljubljanska slavistika še danes nima: literarna zgodovina se tam ni začejala samo s srednjeveškimi rokopisi, ampak tudi z narodno pesmijo in ljudskimi pripovedkami; in v jezikoslovju so se etimologije besed ponazarjale tudi s predmeti, z opisi hiš, orodja, oblačil, nakita, jedil; zato se je tudi naslov osrednje graške revije glasil *Wörter und Sachen*.«

Nikoli pa se oče in Kotnik nista pogovarjala o Homerju, ki je bil v gimnaziji, še bolj pa med študijem na univerzi, moja največja simpatija. Šele veliko pozneje, jeseni 1954, ko sem se od svojega botra pred odhodom na služenje vojaščine prišel posloviti in mu hkrati (takrat sem ga zadnjič videl) prinesel separaten odtis enega svojih prvih znanstvenih člankov, ki je malo prej izšel v *Živi antiki* (Gantar 1954), mi je boter dobrodušno rekel: »Tole bi pa najbrž tudi moj graški profesor Matija Murko z zanimanjem bral.«

Ali imata Homer in Murko sploh kaj skupnega?

Zelo veliko ali pa skoraj nič. Odvisno od tega, v kateri tabor homeroslovcev se odpravimo.

Predvsem je treba pri tem upoštevati, da je v raziskovanju homerskih epskih pesnitev, v reševanju zapletenega in še vedno nerešenega *homerskega vprašanja*, od romantike dalje igralo pomembno vlogo iskanje vzporednic v rapsodski tradiciji pri naših južnih sosedih. Čeprav so nekateri homeroslovci radi iskali takšne vzporednice tudi drugje, npr. ob nordijskih skaldih in škotskih baladah, v ruskih bilinah in kozaških dumah ali v dveh ducatih krajših pesmi, iz katerih naj bi (po hipotezi Karla Lachmanna) nastala *Pesnitev o Nibelungih* (*Nibelungenlied* 1837) ali iz kakršnih je finski učenjak Elias Lönnrot nekaj let pozneje spletel finski nacionalni ep *Kalevala* (1849), pa so bolj prevladovala raziskave južnoslovanske ljudske epike, še zlasti potem, ko je Goethe v ritem izvirnika, v srbske trohejske

deseterce, spontano preliel pesem o Hasanaginici,¹ (Čurčin 1905; Pogačnik 1977: 31–32; Krakar 1970: 14 /op. 187) ali odkar je Jernej Kopitar ob Vukovi zbirki srbskih narodnih pesmi v pismu Jakobu Grimmu zapisal: »Takšnih pesmi nima noben narod, niti jih je imel, niti jih ima zdaj« (16. julija 1822).

Evropski pesniški svet je v obdobju romantike zajela prava homerska evforija; vsi, tudi Slovenci, so hoteli imeti svojega Homerja (Gantar 1981). Če ga ni bilo, so ga odkrivali in iskali ter skušali najti v *naravnem geniju* potujočih rapsodov ali guslarjev. Sledove te homerske evforije lahko odkrivamo tudi pri naših velikih jezikoslovcih, npr. pri Kopitarju (1857: 349), Miklošiču (1890: 3) in Pleteršniku (1865).²

Murko se je s srbsko ljudsko epiko najbrž prvič srečal že kot dijak v drugem razredu ptujske gimnazije. Nanjo je ptujske dijake rad opozarjal profesor Josip Žitek, ki ga Murko (1933: 70–72) kar ne more prehvaliti, kako mu je bil izvrsten in nepozaben učitelj matematike, ki ga je učil tudi slovenščino.³ Josip Žitek je namreč pred službovanjem na Ptujju skoraj šestnajst let (1856–1871) poučeval na srbski pravoslavni gimnaziji v Sremskih Karlovcih.⁴ Tja ga je po vsej verjetnosti zvabil njegov štajerski rojak Luka Zima, klasični filolog in navdušen raziskovalec srbske narodne pesmi, ki je bil član Matice Srpske v Novem Sadu, nazadnje je postal tudi član Jugoslovanske akademije znanosti v Zagrebu (Murko 1962: 244, SBL IV: 974, Gantar 1989).

Nov in še večji zagon pa je ta homerska evforija takrat dobila s strani najvišjih avstrijskih državnih organov, ko je leta 1900 postal prosvetni minister na Dunaju klasični filolog Wilhelm von Hartel (1871, 1874), nekdanji rektor dunajske univerze, navdušen in ugleden raziskovalec Homerja. Minister Wilhelm von Hartel (1839–1907) je med drugim zasnoval tudi širokopotezen znanstveni projekt *Das Volkslied in Österreich (Ljudska pesem v Avstriji)* in ob tem organiziral deželne odbore za zbiranje ljudskih pesmi po vsej monarhiji; poskrbel je tudi za denarna

¹ Po italijanskem proznem zapisu v knjigi Alberta Fortisa, *Viaggio in Dalmazia* (Venezia 1774).

² Razprava je pozneje izšla tudi v dveh nadaljevanjih v slovenščini v mariborski Zori (Pleteršnik 1873: 312–316, 325–330).

³ Profesorja Josipa Žitka se Murko tudi pozneje z veliko hvaležnostjo spominja, kako mu je bil naklonjen in mu pomagal do dobro plačanih inštrukcij, tako da se je kmalu lahko popolnoma sam vzdrževal in ob tem še svoja dva brata gmotno podpiral.

⁴ Prim. geslo *Josip Žitek* v SBL IV p. 974/5. Zanimivo pa je, da med dijaki gimnazije v Sremskih Karlovcih Žitek sploh ni bil tako priljubljen kot pozneje med ptujskimi dijaki. 6. februarja 1864 je trinajst dijakov osmega razreda omenjene gimnazije vložilo obtožbo proti Žitku, v kateri mu očitajo »intoleranco, tiranijo, popolno nesposobnost v stroki, brutalnost in neskončno mržnjo proti naciji, kateri pripadajo njegovi dijaki, kolegi in največji del mestnega prebivalstva«. Toda po opravljeni inšpekciji in raziskavi se je izkazalo, da je bilo 80 % teh obtožb povsem neosnovanih – izvirale so iz »nestrpnosti dijakov do matematike«. Prim. Petrović (1951: 199 in op. 65).

sredstva za zbiralno akcijo.⁵ Slovenci smo mogli v tem projektu že kar nekaj pokazati, saj je v desetletju pred tem izšlo osem snopičev Štrekljeve zbirke *Slovenskih narodnih pesmi*. Murko je bil kmalu potem, ko je nastopil profesuro na graški univerzi, pri tem projektu imenovan za namestnika in naslednika Karla Štreklja, ki je bil takrat že hudo bolan in oslabel.⁶

Zato verjetno ni naključje, da se je Murko že v času svoje graške profesure začel intenzivneje ukvarjati tudi z raziskovanjem južnoslovanske ljudske epike. Leta 1909 se je prvič odpravil na daljše študijsko potovanje po Bosni in Hercegovini, pri čemer ga je še posebej zanimala pesniška ustvarjalnost tamkajšnjih muslimanov. Leta 1912 je odpotoval tudi v sosednje predele Dalmacije in Hrvaške. Naslednje že načrtovano potovanje mu je preprečila epidemija kolere, takoj za tem pa še izbruh prve svetovne vojne. Vsa ta študijska potovanja mu je omogočala Avstrijska akademija znanosti, z njeno pomočjo pa si je nabavljal tudi za tiste čase sodobno foto- in fonografsko opremo, ki pa je bila precej nepraktična za potovanje – sestavljena je bila namreč iz več kosov, spravljena v tri veliki zaboji, ki so vsi skupaj tehtali več kot 70 kg. Izsledke svojih potovanj, fotografske posnetke guslarjev in fonografske zapise njihovih rapsodij je objavljaj v poročilih Avstrijske akademije znanosti (Murko 1913, 1913a, 1915), ki so zbudila veliko pozornost strokovne javnosti, ne samo med slavisti in narodopisci, ampak tudi (in najbrž še veliko bolj) med klasičnimi filologi.

Prekinjene raziskave južnoslovanske ljudske epike je Murko deset let pozneje nadaljeval tudi kot profesor na Karlovi univerzi v Pragi (1924). Pri tem se je ponovno osredotočil na muslimansko epiko, in sicer v Sandžaku, kjer so bila takrat potovanja nevarna zaradi pogostih oboroženih spopadov med srbskimi orožniki in domačimi Arnavti in t. i. »Turki« (= muslimani), zlasti v okolici Bijelopolja in Plevelj (Murko).⁷ Pozneje se je odpravljaj tudi v mirnejše predele Dalmacije in v Črno goro. Izsledke teh in tudi prejšnjih in poznejših potovanj je povzel in strnil v razpravah, ki jih je objavljaj v nemških, čeških, srbskih,

⁵ Zanimivo, da je bilo celotno slovensko narodno ozemlje v okviru tega projekta – ne glede na deželne meje – v tem projektu prvič v avstrijskem cesarstvu obravnavano kot ena celota (z izjemo Prekmurja, ki je spadalo pod ogrski del monarhije, saj je projekt zajel samo avstrijski del državnega ozemlja).

⁶ Štrekelj se je moral takrat (kljub bolezni) v odboru Slovenske matice pred kritiki zagovarjaj zaradi objave nekaterih (za nekatere preveč spotakljivih) pesmi v že objavljenih snopičih zbirke SNP. Prim. Murko (1951: 133).

⁷ Prim. Murko (1951: 198–203). Mimogrede naj omenim, da sem se tudi sam v letih 1984 in 1985 (ne iz raziskovalnih nagibov) petkrat po več dni odpravil v tamkajšnje kraje. Pri tem sem navezal tesnejše stike z nekaterimi izobraženimi domačini, npr. z dr. Janičijevićem (če se prav spominjam, je bil po stroki živinozdravnik), ki je izhajal iz stare srbske rodovine in mi pripovedoval, s kakšnimi naporji so njegovi pradedi v tamkajšnjem pretežno muslimanskem okolju (v okviru srbske pravoslavne cerkve) ustanavljaj prvo srbsko osnovno šolo.

hrvaških, slovenskih in francoskih strokovnih revijah, zlasti pa v odmevni knjigi, objavljeni v francoščini, *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XX siècle* (Paris 1929), in nazadnje v dveh obsežnejših hrvaških knjigah z naslovom *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* (Zagreb 1951).

Nekaj desetletij za Murkom – prvič leta 1933, drugič leta 1934 – pa se je, tako rekoč dobesedno, po Murkovih stopinjah v Jugoslavijo (prav tako najprej v Sandžak) v spremstvu asistenta Alberta B. Lorda odpravil Milman Parry, profesor univerze v Harwardu, ki pa je že naslednje leto (v skrivnostnih in nepojasnjenih okoliščinah) umrl, star šele 33 let.

Parryjevo delo je nadaljeval njegov najtesnejši sodelavec Albert Bates Lord, ki je pozneje še najmanj trikrat (1937, 1950, 1951) s podobnimi raziskovalnimi nameni in načrti obiskal Jugoslavijo. Izsledke teh raziskav je Albert Bates Lord (1960) povzel in strnil v odmevni monografiji *The Singer of Tales* (1960).⁸

Albert B. Lord v omenjeni knjigi nedvoumno priznava pionirsko vlogo, ki jo je v njegovih in v predhodnih raziskavah odigral Matija Murko, zato ga označuje kot resničnega pionirja (*a true pioneer*) vseh takšnih raziskav. Sicer je že pred Albertom B. Lordom njegov učitelj in mentor Milman Parry izrecno zapisal, da so ga spisi Matija Murka, bolj kot kateri koli drugi, pripeljali do preučevanja narave ustne poezije in junaških pripovednih pesmi južnih Slovanov.⁹ In nenazadnje je raziskovalno delo Milmana Parryja nadaljeval tudi njegov nadarjeni (prav tako prezgodaj umrli) sin Adam Parry s presenetljivo inovativno razpravo (1966). O vseh podrobnostih omenjenih raziskav v tem okviru ne bom razpravljajal, ker je temu v programu simpozija namenjen izčrpen in dobro dokumentiran referat Blaža Zabela (*Matija Murko, predhodnik Milmana Parryja?*); poleg tega pa sem tudi sam že pred več kot pol stoletja slovensko javnost v obsežnejšem članku opozoril na njihove raziskave (Gantar 1963/64).

Omenim naj le, da je ekipa omenjenih ameriških učenjakov razvila odmevno teorijo ustnega pesništva (*oral poetry*). Njihovo raziskovalno delo, ki je potekalo v ugodnejših pogojih in s sodobnejšimi tehničnimi aparaturami, je v poznejši strokovni literaturi marsikje povsem zasenčilo ime našega rojaka Matija Murka (Auslan in Walcot, ur. 1998)¹⁰ Takšna je pač usoda vseh velikih predhodnikov

⁸ Dosegljivo tudi v nemškem prevodu (Lord 1965).

⁹ »The wisest accounts of singing and of field works are to be found in the works of Matija Murko. See especially his posthumous published *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* and his earlier works listed therein. All of this are important.« (Lord 1960: 280–281, op. 1)

¹⁰ Tako se npr. v monografiji, ki sta jo uredila Ian Mc Auslan in P. Walcot in ki na 200 straneh vsebuje 15 pomembnih prispevkov sodobnih (predvsem anglo-ameriških) homerslovcev, nikjer ne omenja imena Matija Murka. Tudi Franz Dirlmeier (1957) odmerja pretežni del svoje razprave Parryju in Lordu, medtem ko Matija Murka le enkrat samkrat bežno omeni (Dirlmeier 1957: 14, opomba 11).

in pionirjev. V tem okviru se tudi ne bi spuščal v nekatere zlonamerne in pristranske kritike, na katere so ponekod naletele raziskave in objave Milmana Parryja in Alberta B. Lorda.¹¹

Matiji Murku je bilo to v veliki meri prihranjeno, vendar ne po golem naključju. Največjo razliko med Murkovimi raziskavami in raziskavami Milmana Parryja in Alberta B. Lorda vidim namreč v tem, da se Murko raziskovanja guslarskih rapsodij ni loteval z namenom, da bi odkril kak ekvivalent Homerja, medtem ko Parry in Lord takšnih namenov skorajda nista skrivala. Osnovno vprašanje, na katero sta skušala ameriška profesorja odgovoriti, se je namreč glasilo: Ali je mogoče epsko pesnitev tako enovite koncepcije in takšnega zunanega obsega, kot sta Homerjeva *Iliada* (15.000 verzov) in *Odiseja* (12.000 verzov), zasnovati in recitirati brez pismene predloge na pamet? Odgovor sta skušala najti po eksperimentalni poti, pri tem pa jima je bila nekakšen »živ laboratorij« vsa takratna Jugoslavija, v kateri je bila še presenetljivo navzoča in dejavna ustvarjalnost srbskih, hrvaških, bosanskih in drugih guslarjev. Nekakšen odgovor na zastavljeno vprašanje sta iskala in ga (po njunem prepričanju) tudi našla v obsežni pesnitvi Avda Međedovića (iz Sandžaka) *Ženitba Smailagić Meha*, ki obsega 12.311 verzov, in potemtakem, vsaj po številu verzov, ne zaostaja za Homerjevo *Odisejo*.¹²

Tu ne bi podcenjeval poglobljene sistematičnosti ameriških raziskovalcev in – v primerjavi z Murkom – njihovega celovitejšega teoretičnega pristopa. Murko sam avtokritično priznava kot eno največjih vrzeli v svojem znanju skoraj popolno odsotnost glasbene in pevske izobrazbe, to pa naj bi pozneje občutil kot veliko pomanjkljivost, zlasti ob terenskih zapisih in raziskavah ljudske epike. Do pevskih in glasbenih prvin ljudske poezije je namreč Murko zaradi nekega mučnega dogodka na ptujski osnovni šoli čutil hud odpor.¹³ Osnove glasbene izobrazbe je pozneje zelo pogrešal, še posebej pri preučevanju narodne pesmi

¹¹ Tako je npr. ameriški glasbenik in muzikolog Stephen Schwarz (2009) objavil pravcati pamflet z naslovom *Bartók, Parry & Lord – A flawed Legacy on Bosnian Muslim and Albanian Folklore*.

¹² Vendar je zaostanek še vedno velik tudi v zunanjem obsegu, saj je verz guslarske rapsodije, trohejski deseterec, po številu zlogov (10) v povprečju za tretjino krajši od homerskega hekсамetra, ki lahko šteje od 12 do 17 zlogov, kar pomeni, da je besedila *Odiseje* po obsegu za 18.000 Međedićevih verzov.

¹³ Izvor svojega odpora proti petju povezuje z »enim neprijetnim spominom« iz ptujske osnovne šole, ki je bil, kakor pravi, usoden za vse njegovo življenje: »V pevski uri mi je moj sosed dal vosek, iz katerega sva delala možiceljne. Učitelj je to zapazil, udaril me z lokom svojih gosli po glavi in zahteval, naj sam pojem. Ker to ni bila navada, sem bil užaljen in se sramoval sam peti. Zaradi tega bi moral ostati še dve uri po pouku pri šolniku. [...]. Proti petju sem dobil tako mržnjo, da si ga v prvem razredu gimnazije nisem izbral kot prostovoljni predmet. V tretjem sem hotel to popraviti, v petem pa se nisem mogel odločiti iti med prvošolce.«

(Murko 1933: 68, 1951: 17. Sodobne raziskave ljudskega ustnega pesništva pa ravno vlogi intonacije in glasbene spremljave ob recitaciji rapsodij namenjajo posebej veliko pozornost. V teh razpravah se namreč pogosto pojavljajo vprašanja kot npr.: Kako balkanski guslar (ki naj bi bil nekakšen ekvivalent homerskega aojda ali rapsoda) artikulira svoje rapsodije? Ali morda z rahlo zvišanim in privzdignjenim glasom? Ali vzporedno s spremljavo kakega glasbila? Ali govori povsem normalno ali pa vendarle malo pojoče? In kakšno vlogo ima pri tem *rhábdos* (ῥάβδος), palica kot spremljevalka rapsoda pri njegovih recitalih?¹⁴ Ali z njo morda daje in naznačuje uvodni takt? Ali pa je ta kot taktirka namenjena metriki? Ali je ta palica nekakšna spremljevalka odmorov, pavz, dierez in cezur? Je morda namenjena menjavanju dolžin in kračin? S takšnimi in podobnimi vprašanji se Murko ni intenzivneje ukvarjal, nasprotno pa sodobni filologi radi ravno v tej smeri nadaljujejo, poglobljajo in nadgrajujejo Parryjeve in Lordove raziskave (Danek, Hagel 1995).

Paradoks je, da si je Murko ustvaril odmevno ime na področju homeroslovja, ki ga sam pravzaprav nikoli ni raziskoval. V enem najbolj standardnih priročnikov zgodovine grške književnosti, ki ga je leta 1957 začel v snopičih izdajati dunajski profesor Albin Lesky in ki se še danes uporablja in ponatiskuje, ne samo v nemškem izvirniku, ampak tudi v številnih prevodih (npr. v angleščini, italijanščini, španščini, novi grščini), se ime Matija Murko pojavi že v enem prvih poglavij, v poglavju o predhomerski poeziji. Tam je Murku in njegovim raziskavam srbsko-hrvaške ljudske epske poezije posvečen kar obsežen odstavek. In čeprav se ta odstavek (vključno z opombo pod črto, ki obsega 15 vrstic) veliko bolj ukvarja s poznejšimi objavami Milmana Parryja in Alberta B. Lorda, nam precej povedo že same uvodne besede: »Pravo smer so nakazala dela Matija Murka, ki je že štirideset let pred tem na živi južnoslovanski epiki nakazal bistvene poteze, ki so odločilnega pomena za umevanje zgodnjegrške junaške epike.« (Lesky 1963: 32)¹⁵

Dejansko je namreč prav Murko opozoril na celo vrsto najpomembnejših značilnosti ustnega pesništva, na katerih sta Milman Parry in Albert B. Lord nato sistematično gradila poetiko ustnega pesništva (*oral poetry*). Ena takšnih tipičnih značilnosti, ki jo je odkrival že Murko, je npr., da guslar tudi pred isto publiko nikoli ne predvaja iste pesmi v popolnoma isti obliki, ampak jo pri vsaki reprizi že takoj v začetnih verzih ponovi v vsaj rahlo spremenjeni verziji.

¹⁴ Zanimivo pa je, da se npr. naš Doklerjev šolski *Grško-slovenski slovar* (1915, tudi v posodobljeni izdaji iz leta 2015) tega pomena grške besede ῥάβδος niti ne dotakne.

¹⁵ »Richtungsweisend waren die Arbeiten des Matthias Murko, der bereits vor vierzig Jahren an lebendiger südslawischer Epik Wesenszüge aufwies, denen für das Verständnis frühgriechischer Heldendichtung entscheidende Bedeutung zukommt.« (Lesky 1963: 32)

Kakšna neverjetna ironija: Matija Murko se s svojim imenom znajde, kot se ni še nikoli noben slovenski klasični filolog, na prvih straneh homeroslovja in grške literarne zgodovine, čeprav sam v knjigi svojih *Spominov* izrecno piše, kako ga je branje Homerja na mariborski klasični gimnaziji kljub velikim pričakovanjem v resnici zelo razočaralo (Murko 1951: 29).¹⁶ Tudi sicer Murko do klasične filologije, ki je imela na avstrijskih univerzah skoraj nekakšen privilegiran položaj, pogostokrat ne izraža naklonjenosti.¹⁷ Še manj naklonjenosti do klasične filologije kaže Murkovo poglavje o univerzitetnem študiju v ruskem Petrogradu.¹⁸ Nič bolje, mogoče celo slabše je bilo – sodeč po Murkovem opisu – v Kazanu, ki je veljal »po pravici za duhovno središče Povolžja (umstvennyj centr)«. Tam je bilo eno najstarejših univerzitetnih središč carske Rusije, v tem mestu so bili univerza, bogoslovna akademija, srednješolski bogoslovni seminar, realka, tri gimnazije, dve učiteljski in veterinarski zavod. »Vseučilišče v Kazanu se je prištevalo med najstarejše na Ruskem, mnoge izmed prvih profesorjev je priporočil Humboldt,« poroča Murko. Vendar takoj nato dodaja, kako je ravno takrat moral neki »profesor slavjanjskih narečij že v srednjih letih v pokoj, ker so po novem redu prepustili slavistiki, enako tudi drugim predmetom, le malo prostora na račun latinske in grške slovnice« (Murko 1951: 85).

Za razumevanje ozadja te Murkove pikre kritike je treba upoštevati dejstvo, da so univerze carske Rusije v drugi polovici 19. stoletja posvečale presenetljivo veliko pozornost študiju in raziskavam s področja klasične filologije, pri čemer je tudi rusko Ministrstvo prosvete takšne raziskave v veliki meri tako moralno kot denarno izdatno podpiralo. O tem najlepše priča *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščeniija* (ŽMNP), ki ga je ministrstvo izdajalo v obdobju 1834–1917 v nakladi 1250 izvodov,¹⁹ vsak mesec po en zvezek; in v vsakem so bile po tri avtorske pole (razmeroma dobro honorirane) namenjene razpravam in člankom

¹⁶ Dejanski vzrok tega razočaranja je bil »profesor, ki se je predvsem menil za aoriste in druge jezikovne posebnosti«. Ta Murkov profesor grščine (v šestem razredu mariborske gimnazije) se je pisal Karl Zelger in v izvestjih gimnazije beremo, da je v šestem razredu poudarek pouka grščine predvsem na Homerju in homerski gramatiki.

¹⁷ Murko (1951: 49) je npr. pri rigorozu za doktorat, kjer je v disertaciji obravnaval tematiko iz germanistike, izrecno hotel imeti kot drugi predmet slavistiko, ne pa klasično filologijo, kot je bilo predpisano. Podal je celo pobudo za spremembo pravilnika za filozofski doktorat, s čimer je bil odpravljen privilegij, ki ga je na dunajski univerzi dotlej uživala klasična filologija.

¹⁸ V poglavju o univerzi v Petrogradu (dan. Sankt Peterburg) izrecno piše o tamkajšnjem študiju, da je moral sleherni študent poslušati štirinajst ur predavanj in vaj iz klasične filologije, tako da »je preostalo za druge jezike in literature in tudi za zgodovino malo časa in zaradi tega je utrpel škodo zlasti študij slavistike [...]« (Murko 1951: 66).

¹⁹ Od tega je šlo 350 izvodov brezplačno v dar ali v zamenjavo s tujimi ustanovami, univerzami in akademijami.

s področja klasične filologije.²⁰ Matija Murka to najbrž ni motilo, vendar pa si je želel, da bi bile enake, če ne še večje pozornosti deležne tudi študije s področja slavistike in drugih modernih filologij.

Pozneje je Murko kot redni profesor tudi na filozofski fakulteti v Leipzigu organiziral odpor proti tamkajšnjim klasičnim filologom, ko so nekoč na izpraznjeno mesto za primerjalno jezikoslovje hoteli poklicati Paula Kretschmerja, uglednega klasičnega filologa z Dunaja. Iz tega se je izcimil hud spor, tako da je prišlo do precejšnje napetosti s takratnim dekanom Erichom Bethejem (Murko 1951: 165–166), ki je bil prav tako klasični filolog, obenem pa je slovel kot eden najvidnejših takratnih homerslovcev. In da sta ironija in paradoks še večja, tudi Erich Bethe je v svojih najpomembnejših raziskavah o homerski poeziji opozarjal na sledove ljudskih pesmi v *Iliadi*, še zlasti na ostanke starodavnih balad (Bethe 1914: 23–24).²¹

Ne glede na prej omenjene Murkove pomanjkljivosti pa lahko samo strmimo ob vseobsegajoči univerzalnosti njegovih znanstvenih interesov in interesnih področij, saj se nikoli ni omejeval s kakšno ožjo specializacijo, ampak je povsod pokrival široka, pogosto diametralno raznorodna področja; tako si je npr. sloves mednarodnega znanstvenega formata ustvaril predvsem v slavistiki, čeprav niti doktorata ni imel iz slavistike, ampak je promoviral z disertacijo s področja germanistike. Dalje, na graški univerzi, nad katero je dominirala ugledna revija *Wörter und Sachen*, je raziskoval ne samo narodno pesništvo, ampak je intenzivno zasledoval tudi tipologijo alpskih hiš, ki naj bi segala globoko do Bosne in še čez, tja do Črne gore in Srbije, celo do Bolgarije. Ob tem ga je zanimala tudi notranja oprema teh hiš s pohištvom, posodo in orodjem, tako da je dobredno povezoval *Wörter und Sachen*, se pravi, po eni strani ogledovanje in opisovanje predmetov, po drugi etimološki izvor besednih oznak za te predmete. Skratka, obravnaval je ne le duhovno, ampak tudi materialno kulturo narodopisja, torej tisto nacionalno vedo, ki bi jo nekateri radi odpisali in izbrisali ali spremenili v nekakšno antropologijo. Dalje, v Leipzigu, kjer je nasledil Augusta Leskiena, legendarnega avtorja *Starobolgarske gramatike*, ki je doživela že najmanj osem izdaj, se je poglobljajal tudi v starocerkvenoslovanska besedila in jih vsestransko

²⁰ Prim. o tem izčrpno bibliografijo vseh razprav (s povzetki) s področja klasične filologije, objavljenih v ŽMNP (Ruban 2015), zlasti uvodno študijo k tej bibliografiji (Basargina 2015: 7–40). Celotna bibliografija je v nekoliko skrajšani verziji (obenem z uvodno študijo Ekaterine Basargina) dosegljiva tudi v nemški verziji, ki je izšla z denarno podporo *VolkswagenStiftung* (Ruban, Barsagina 2012).

²¹ Ravno nepoznavanje in neupoštevanje Bethejevih in drugih sodobnejših raziskav (npr. Schade-waldta) sem označil (Gantar 1963/64) kot precejšnjo pomanjkljivost in šibko točko v sicer imenitni Lordovi (1960) monografiji.

temeljito interpretiral – ne le tista, ki so napisana v cirilici, ampak tudi v glagolici, ki je danes marsikateri slavist niti ne zna več brati.

Nikakor nas ne more in ne sme presenečati, da si je Matija Murko kot nekakšen stranski in obrobni produkt svojih intenzivnih večdesetletnih raziskav ustne ljudske epike južnih Slovanov zagotovil trajno omembo svojega imena v sodobnem homeroslovju, in to celo na prvih straneh standardnih priročnikov starogrške literarne zgodovine, kot je npr. večkrat ponatisnjena in v vrsto jezikov prevedena *Zgodovina grške književnosti* Albina Leskyja.

Literatura

- Ian McAUSLAN (ur.), Peter WALCOT (ur.), 1988: *Homer*. Oxford: Oxford University Press.
- Milan ČURČIN, 1905: *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*. Leipzig: Buchhandlung Gustav Fock.
- Erich BETHE, 1914: *Homer – Dichtung und Sage*, I. Band Ilias. Leipzig, Berlin: B. G. Teubner.
- Georg DANEK, Stephan HAGEL, 1995: Homer-Singen. *Wiener Humanistische Blätter* 37 (Wien), 5–20.
- Franz DIRLMEIER, 1957: *Das serbokroatische Heldenlied und Homer*. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., I. Heidelberg: Winter.
- Anton DOKLER, 1915: *Grško-slovenski slovar*. Ljubljana: Knezoškofijski zavod sv. Stanislava.
- Kajetan GANTAR, 1963/64: Na sledi za Homerjem. *Jezik in slovstvo* 9/1, 20–26.
- –, 1981: Slovenska romantika in Homer. *Obdobja 2: Romantika*. Ur. Boris Paternu, Franc Jakopin, Jože Koruza. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 121–136.
- –, 1989: Sovretovo bivanje in delovanje v Srbiji. *Antičke studije kod Srba. Posebna izdanja Balkanološkog instituta SANU* 37. Ur. Miodrag Stojanović, Radovan Samardžić. Beograd: Balkanološki institut. 109–116.
- Wilhelm von HARTEL, 1871–1874: *Homerische Studien*. Wien: Gerold in Komm.
- Jernej KOPITAR, 1857: *Kleinere Schriften*. Wien: Friedrich Beck's Universitäts Buchhandlung.
- Loize KRAKAR, 1970: *Goethe in Slowenien*. München: Rudolf Trofenik.
- Albert Bates LORD, 1960: *The Singer of Tales*. Harvard Studies in Comparative Literature 24. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- –, 1965: *Der Sänger erzählt, Wie ein Epos entsteht*. München: C. Hanser.
- Albin LESKY, 1963: *Geschichte der griechischen Literatur*. Zweite, neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Bern-München: Francke Verlag.

Franz MIKLOŠIČ, 1890: *Die Darstellung im slavischen Volksepos. Denkschriften Akademie. Phil. hist. Kl. 38,3*. Wien: In commission bei F. Tempsky.

Matija MURKO, 1913: *Sitzungsberichte der kaiserlichen AWW, Phil.-hist. Kl. 173/3*, 1–52.

–, 1913a: *tudi Mitteilungen der Phonogrammarchivs-Kommission der Kaiserlichen AWW, Anzeiger VIII*, 58–75.

–, 1915: *Sitzungsberichte der kaiserlichen. AWW, Phil.-hist. Kl. 176/2*, 1–23.

–, 1933: *Spomini na Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje 28*, 67–82.

–, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

–, 1962: *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica.

Maks PLETERŠNIK, 1865: *Programm des k.k. Gymnasiums zu Cilli am Schlusse des Schuljahres 1865: Die Vergleiche im Homer und in den serbischen Volksliedern. Slovo o polku Igoreve (Pesem o vojski Igorjevi) poslovenjena iz staroruskega. Cilli. 3–10*

–, 1873: *Zora II*, 312–316, 325–330.

Adam PARRY, 1966: *Have we Homer's Ilias? Yale Classical Studies 20*, 175–216.

Kosta PETROVIĆ, 1951: *Istorija Srpske Pravoslavne Velike Gimnazije Karlovačke*. Novi Sad: Matica srpska.

Jože POGAČNIK, 1977: *Jernej Kopitar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Anatolij RUBAN, Ekaterina BASARGINA, 2012: *Russische Klassische Altertumswissenschaft in der Zeitschrift des Miniasteriums für Volksaufklärung. Annotiertes Verzeichnis der in den Jahren 1873–1917 erschienenen Beiträge*. Sankt-Peterburg: Bibliotheca Classica Petropolitana.

Anatolij RUBAN, Ekaterina BASARGINA, 2015: *Klassičeskaja drevnost v Žurnale Ministerstva Narodnogo prosvješčenija (ŽMNP). Annotirovannij ukazatel statej 1873–1917 gg*. Sankt-Peterburg: Bibliotheca Classica Petropolitana.

SBL 1991 = *Slovenski biografski leksikon IV*, geslo: *Josip Žitek*, 974–975.

Stephen SCHWARZ, 2009: *Bartók, Parry & Lord – A flawed Legacy on Bosnian Muslim and Albanian Folklore. The New Criterion*, November 2009. Dostopno na: <http://www.islamic-pluralism.org/1397/bartok-parry-lord-a-flawed-legacy> (13. 3. 2020).

SPUREN UND WIDERHALL VON MURKOS FORSCHUNGEN IN DER MODERNEN HOMERWISSENSCHAFT

In der langen Reihe der slowenischen Slawisten (Kopitar, Miklošič, Pleteršnik), die oft Parallelen zwischen der Homerischen Dichtung und den Rhapsodien der balkanischen Guslar-Tradition zu erforschen pflegten, ist Matija Murko wohl einer der letzten, aber zweifelsohne der einflussreichste Gelehrte gewesen. Schon als Schüler des unteren Gymnasiums in Ptuj (Pettau) hat er sich unter dem Einfluss seines beliebten Mathematik-Professors Josip Žitek für die serbische Volksepik der sog. Guslaren begeistert. Vor seiner Anstellung in Ptuj war Josip Žitek zwischen 1856 und 1871 Professor am serbisch-orthodoxen Gymnasium in Sremski

Karlovci (Syrmisch-Karlowitz), wo er einen seiner besten Freunde in Luka Zima, einem klassischen Philologen und steirischen Landsmann, gefunden hatte.

Als Murko im Jahr 1902 seine erste Professur an der Grazer Slawistik antrat, musste er bald viele Funktionen seines erkrankten älteren Kollegen Karl Štrekelj übernehmen. So wurde er u. a. zum Stellvertreter Štrekeljs beim Projekt *Das Volkslied in Österreich*, wofür der damalige Bildungsminister Wilhelm von Hartel (auch als Homerforscher berühmt) eine verhältnismäßig günstige finanzielle Grundlage sicherstellte. Auch weiterhin blieb die Stimmung an der Universität Wien für ähnliche Forschungsvorhaben günstig. Kein Wunder also, dass sich Murko entschieden hat, serbische und kroatische Heldensagen und die Eigentümlichkeiten der Volksdichtung in Dalmatien, Bosnien, Herzegowina und im Sandžak zu erforschen. Mit der Unterstützung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften hat Murko sich die nötigen Foto- und Phonoapparaturen besorgt. Ergebnisse dieser Forschungen veröffentlichte er zunächst in den Sitzungsberichten der Österreichischen Akademie (1913, 1915), sodann auch in einer französischen Buchausgabe mit dem Titel *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XX siècle* (Paris 1929) und in zwei umfangreichen Bänden auf Kroatisch (Zagreb 1951). Die Letzteren haben besonders unter den damaligen Homerforschern große Aufmerksamkeit erregt. Auf Murkos Spuren, auf seinen *Pionierleistungen*, wie sie sie selbst bezeichneten, haben später amerikanische Forscher Milman Parry und Albert B. Lord die Erforschung mündlicher epischer Volksdichtung im ehemaligen Jugoslawien fortgesetzt und theoretisch begründet, zunächst in den Jahren 1933 und 1934, später auch nach dem Krieg. Die Ergebnisse erschienen in der Monographie Albert B. Lords unter dem Titel *The Singer of Tales* (1960), worin die Regelmäßigkeiten und Prinzipien der sog. *oral poetry* systematisch und gründlich behandelt werden.

Es überrascht, dass sich Murko in der Homerforschung einen so großen Namen wie keiner seiner Landsleute gemacht hat, obwohl er sich nie weder speziell mit Homer noch mit klassischer Philologie beschäftigt hatte. Im Gegenteil, die Vorrangstellung der klassischen Philologie an der Wiener Universität wie auch an den russischen Universitäten in St. Petersburg und Kazan hat er des Öfteren kritisiert; in Leipzig ist er sogar in einen Konflikt mit Erich Bethe, dem Dekan der dortigen Philosophischen Fakultät und einem namhaften Homerforscher geraten, und dies ungeachtet der Tatsache, dass Bethe sich mit einer ähnlichen Forschungsthematik wie Murko, also mit den Spuren und Resten der alten Volkslieder in den homerischen Epen auseinandergesetzt hat.